

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.121

Клімовський Станіслав Сергійович,
*здобувач Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

ЗМІСТ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Досліджено проблематику визначення змісту права на особисті папери як суб'єктивного немайнового права фізичної особи у цивільному праві України. Автором запропоновано кумулятивну структуру змісту права на особисті папери, котра найбільш повно відображає його юридичну природу. На думку автора, розуміння змісту права на особисті папери покращить застосування норм ст. ст. 303-305 ЦК України та забезпечити кращий захист особистого життя особи.

Ключові слова: *особисті немайнові права, право на особисті папери, особисте життя, приватність, права людини.*

Постановка проблеми. Право на особисті папери входить до низки особистих немайнових прав фізичної особи, які спрямовані на забезпечення приватності життя фізичної особи та його охорону від свавільного втручання зі сторони інших осіб, суспільства та держави. Враховуючи новизну права на особисті папери, закріпленого у ст. ст. 303-305 Цивільного кодексу України, як новели цивільного законодавства, а також відсутність теоретичного підґрунтя та практики застосування, проблематика з'ясування змісту права на особисті папери є важливою для вирішення теоретичних та практичних завдань.

Відносини у галузі захисту персональних даних, обігу та охорони інформації, зокрема тієї, яка містить інформацію про приватне життя громадян тощо, як і вся інформаційна сфера загалом, є значними за своїм обсягом та динамічними за розвитком. Тільки останнім часом було прийнято низку нормативно-правових актів, які покликані забезпечити інформаційну безпеку особи, зокрема, Закони України «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію» тощо. Однак, прийняття згаданих нормативних актів не тільки не вирішило, а й розширило низку проблем у сфері захисту особистого життя фізичних осіб. Не вирішеною на сьогодні є і проблема змісту права на особисті папери, котре у сукупності з іншими правами має забезпечувати інформаційну безпеку особи.

Розгляд змісту права на особисті папери дозволить більшою мірою дослідити та з'ясувати природу особистих немайнових прав фізичної особи, приватності життя фізичних осіб, визначити ознаки структуру права на особисті папери, як особистого немайнового права фізичної особи, що дозволить покращити правозастосування

ст. ст. 303-305 ЦК України та доповнити доктринальні напрацювання у сфері особистих немайнових прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті нашого дослідження слід звернути особливу увагу на дисертаційні роботи таких українських цивілістів, як В. І. Бобрик, Р. О. Стефанчук, Н. В. Устименко. Так, Р. О. Стефанчук при дослідженні особистих немайнових прав, які мають забезпечити приватність фізичної особи розглядав і право на особисті папери у своєму докторському дослідженні. При розгляді особливостей захисту особистого життя фізичної особи В. І. Бобрик розкрив певні частини змісту права на особисті папери, а російська цивіліст Л. О. Красавчикова зробила спробу дослідити структуру змісту права на особисті папери.

Окрім того, для дослідження особливостей змісту права на особисті папери є важливими праці провідних вчених-цивілістів, зокрема: В. І. Бобрика, О. В. Дзери, Л. О. Красавчикової, В. І. Крата, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, М. М. Малєїної, З. В. Ромовської, М. М. Сібільової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Н. В. Устименко, С. І. Чернооченко та інших.

Постановка завдання. Метою даної роботи є з'ясування змісту права на особисті папери, як особистого немайнового права фізичної особи, його структури та загальної характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи поняття змісту права на особисті папери, як особистого немайнового права, необхідно розглянути питання змісту як юридичної та філософської категорії та його співвідношення з поняттями «система», «структура», «сенс», «обсяг».

Академічний тлумачний словник української мови, визначає поняття «змісту» такими положеннями: 1) те, про що йдеться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується (перев. у книзі, статті і т. ін.); 2) сутність, внутрішня особливість чого-небудь || певні властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів і т. ін.; 3) розумна основа, мета, призначення чого-небудь; зміст освіти; 4) перелік розділів, частин, оповідань і т. ін. книги, збірки, рукопису тощо, перев. із вказівкою сторінок, де вони вміщені. Водночас, «система» визначається як: 1) порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь // продуманий план // заведений, прийнятий порядок; 2) *бот., зоол.* класифікація; 3) форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т. ін.) // форма суспільного устрою; 4) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; 5) сукупність принципів, які є основою певного вчення; 6) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин; 7) *геол.* сукупність верств гірських порід, що характеризується певними викопними фауною і флорою. Тоді як «структура» це: 1) взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова; 2) устрій, організація чого-небудь, а «сенс» тлумачиться як: 1) суть чого-небудь; зміст // те, що відіграє особливу роль, має виняткове значення; сила; 2) розумна підстава; рація // доцільність, корисність чого-небудь; 3) мета, основне призначення чого-небудь. А «обсяг»: 1) розмір, величина чого-небудь // зміст чого-небудь з погляду його величини, кількісного вираження і т. ін. // *перен.* зміст чого-небудь з погляду його значення, важливості; 2) межі, коло чого-небудь [1].

«Зміст поняття» у юридичній логіці визначається як сукупність ознак, на підставі яких узагальнюються і виділяються у понятті предмети певного класу. Під «обсягом

поняття» ж розуміється множина предметів кожний з яких є носієм ознак, що складають зміст поняття [9, с. 133].

Водночас, як слушно зазначає Р. О. Стефанчук, в науковій літературі під поняттям «змісту» розуміється категорія, яка включає в себе «склад» елементів, та їх «структуру» [13, с. 132]. Філософське визначення категорій «зміст та форма», визначає у їхньому взаємозв'язку «зміст» як визначаючу сторону цілого, що виражає єдність усіх елементів об'єкту, властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, протиріч та тенденцій, а «форма» – внутрішня організація змісту [5].

Враховуючи наведені вище тлумачення категорій «зміст», «система», «структура», «сенса», «обсяг», слід звернути увагу на те, що розуміння змісту суб'єктивного цивільного права, як сукупності правомочностей є дещо спрощеним розумінням категорії «зміст», оскільки за такої характеристики увага концентрується не на характеристиці змісту права в цілому, а на переліку та визначенні його складових елементів та їх окремих характеристик. Тому, вважаємо, що при визначенні змісту суб'єктивного цивільного права слід не тільки визначати та досліджувати правомочності, які його складають, а й розглядати їх природу та характеристику як цілісного правового явища.

На сьогодні у доктринальних джерелах немає єдиного підходу до визначення змісту суб'єктивного цивільного права. Доволі тривала дискусія у працях вчених-цивілістів з цієї проблеми має наслідком численні визначення, які можна спробувати об'єднати у чотири підходи: *позитивний, негативний, позитивно-негативний та кумулятивний*.

Прихильники *позитивного* підходу вважають, що зміст суб'єктивного цивільного права складають виключно правомочності, які носять позитивний характер. Наслідком цього підходу є розуміння поняття суб'єктивного цивільного права як визначеної міри можливої поведінки, що закріплена за особою [6, с. 20]. Водночас, визначаючи зміст особистого немайнового права як можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері приватного життя (ст. 271 ЦК України), законодавець сприйняв позитивний підхід. Однак, як слушно зазначається у науковій літературі, такий підхід є цілком виправданий, оскільки з огляду на неоднорідність даної категорії прав неможливо сформулювати правомочності, які б носили універсальний характер для всіх без винятку особистих немайнових прав, тому законодавець обмежився лише загальною вказівкою, більш детально конкретизуючи її щодо кожного конкретного права [15, с. 646].

Протилежну точку зору займають прихильники *негативної концепції*, яскравим прикладом якої є М. М. Агарков, котрий вбачає зміст суб'єктивного цивільного права у можливості уповноваженої особи вимагати від зобов'язаних осіб вчинення певних дій, чи утримання від їх вчинення. Так, він зазначає, що «...необхідно звернути увагу на те, що зміст правовідношення характеризує не тільки те, що повинен (чи не повинен) робити пасивний суб'єкт, але й те, що може вимагати активний суб'єкт» [2, с. 195]. Такої ж думки притримується і М. Д. Єгоров, який, визначаючи суб'єктивне цивільне право, включає у нього лише одну правомочність – «юридично забезпечену можливість управомоченої особи вимагати у встановлених межах визначеної поведінки від зобов'язаної особи» [7, с. 9].

На протигагу позитивному і негативному підходам, *позитивно-негативний* дає можливість відносити до змісту як позитивні, так і негативні правомочності. Так, Ю. К. Толстой визначає суб'єктивне цивільне право через дві правомочності: правомочність яка закріплена за управомоченою особою з метою задоволення її інтересів (позитивна міра можливої поведінки в даних правовідносинах), та правомочність, яка

забезпечує покладанням обов'язків на інших осіб (негативна правомочність) [14, с. 45-46]. Підтримуючи вказаний підхід, В. А. Белов пише, що «феномен «двоєдінства» правомочностей пояснюється, з однієї сторони, неможливістю задоволення інтересу лише власними діями – потрібно щоб ніхто цьому не заважав, а з іншої сторони – неможливістю задоволення інтересу тільки чужими діями – потрібно щоб інтересант звернув результати цих дій на свою користь» [3, с. 376].

Ще одне розуміння структури суб'єктивного цивільного права пропонується авторами, які вважають за необхідне доповнити наведену В. А. Беловим та іншими науковцями структуру суб'єктивного цивільного права вказівкою на ціль призначення суб'єктивного цивільного права та на види тих можливостей, які може включати в себе суб'єктивне право. У результаті, за *кумулятивним підходом*, пропонується визначити суб'єктивне цивільне право як визнану (надану) особі, забезпечену та захищену правопорядком систему можливостей здійснення певних дій самостійно, та вимагати певної поведінки від інших учасників правового відношення з метою задоволення інтересів уповноваженої особи [13, с. 135] та правомочність захисту.

Узагальнюючи різноманітні концепції, Р. О. Стефанчук визначає зміст особистого немайнового права як сукупність правомочностей особи-носія, які включають у себе як позитивний аспект (можливість юридично визнаватись володільцем відповідного особистого немайнового блага (благообладання) та використовувати його (благо використання), в межах, що передбачені законом, не суперечать призначенню цього блага, а також спрямовані на задоволення інтересів особи-носія), так і низку негативних правомочностей (вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право), в тому числі правомочність захисту [13, с. 148].

Враховуючи складну юридичну природу та різноманітність проявів особистих паперів, в юридичній літературі немає єдиного підходу до характеристики права на особисті папери. Так, право на особисті папери розглядається з точки зору речового права (права власності), права інтелектуальної власності (авторського права), та як особисте немайнове право фізичної особи.

Л. О. Красавчикова узагальнила різноманітні прояви права на особисті папери та визначила у ньому такі складові правомочності: 1) право авторської приналежності; 2) правомочності володіння, користування і розпорядження матеріальним об'єктом даного права; 3) диспозитивні правомочності, які, з одного боку, надають автору повноту свободи у створенні і веденні особистих документів, а з іншого, – відхиляють будь-які втручання в особисте життя громадянина шляхом втручання в його особисту документацію [10, с. 107].

М. М. Малєїна пропонує розглядати право на особисті папери не як єдине, а як: право на таємницю документів особистого характеру і право на їх недоторканність [11, с. 170].

В. І. Бобрик у змісті права на особисті папери визначає такі правомочності як: створювати, зберігати, використовувати особисті папери і вирішувати їх подальшу долю; вимагати дотримання іншими особами режиму конфіденційності особистих паперів; вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів [4, с. 120].

Однак, ґрунтуючись на наведеному вище аналізі змісту суб'єктивного права, на нашу думку зміст права на особисті папери слід охарактеризувати так.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 303 ЦК України, яка встановлює, що особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) фізичної особи є її власністю, право на особисті папери має мати такі обов'язкові

правомочності як: *вільно створювати особисті папери, використовувати їх та розпоряджатися ними*. Наявність цих правомочностей у структурі права кореспондується нормою ст. 317 ЦК України (зміст права власності), яка закріплює тріаду правомочностей права власності, та говорить про те, що власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном.

Водночас, правомочність щодо розпорядження особистими паперами передбачені і ст. 304 ЦК України, яка визначає, що фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитись ними, у тому числі і на випадок своєї смерті.

Слід також зазначити, що речовий підхід обумовлений специфікою об'єкту, як матеріального носія, та є історичним у регулюванні правового статусу особистих паперів, однак, на сьогодні, з урахуванням немайнової природи цього права, його не достатньо для його повної характеристики.

Особисті папери створюються у результаті інтелектуальної діяльності, тому, часто мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності, тому їх можна розглядати у якості творів мистецтва, літератури чи науки. В цьому випадку право на особисті папери постає як право інтелектуальної власності, переважно авторське право. З точки зору аналізу змісту права на особисті папери, слід зазначити, що окрім обов'язкових правомочностей, у цьому випадку мають місце авторські правомочності (авторської приналежності), а саме правомочності, які передбачені правом інтелектуальної власності для тих чи інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, художніх, літературних, музичних творів тощо. Однак, при цьому первинними й універсальними лишаються правомочності, які характеризують право на особисті папери як особисте немайнове право фізичної особи.

Не дивлячись на психологічний аспект власності, як імунітет від соціальної апатії [12, с. 11] та прояв індивідуальності власника в його особистому майні, особисті папери детермінують індивідуальність особистості в умовах суспільства та часто є способом накопичення близької для людської свідомості інформації. У протилежному випадку не було б необхідності визначати режим особистих паперів у ЦК України, обмежившись лише відносинами приватної власності.

Не залежно від матеріальної форми особистих паперів, їх об'єднує інформація, яку вони містять, а саме інформація про особисте життя, а саме правомірну, відносно самостійну від суспільства поведінку особи, спрямовану на задоволення духовних, фізіологічних чи матеріальних потреб та обставини якої особа бажає зберегти у таємниці чи обмеженому доступі, самостійно визначаючи обсяг інформації та коло осіб яким вона відома. [8, с. 157] Тому, при визначенні змісту права на особисті папери слід визначити в якості його складових *правомочності, що регулюють та захищають інформацію про особисте життя людини*.

Частина 2 ст. 303 ЦК України зазначає, що ознайомлення з особистими паперами, їх використання шляхом опублікування, допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать. Тобто, нормою законодавства визначено ще одну обов'язкову складову у змісті права на особисті папери правомочність: встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів. Тобто, власник особистих паперів самостійно може визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них. Про необхідність виділення такої правомочності говорить і положення ч. 3 ст. 303 ЦК України, де зазначено, що якщо особисті папери фізичної особи стосуються особистого життя іншої особи, для їх використання, у тому числі шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи.

У той же час, щодо інформації, яка міститься в особистих паперах, можуть застосовуватись і правомочності, визначені нормами законодавства про інформацію, зокрема, ч. 2 ст. 200 ЦК України, де зазначено, що суб'єкт відносин у сфері інформації може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими порушеннями. На нашу думку, інформаційні правомочності слід також віднести до факультативних правомочностей права на особисті папери.

Висновки. Зміст права на особисті папери становлять такі універсальні (обов'язкові) правомочності:

- вільно створювати особисті папери, використовувати їх та розпоряджатися ними;
- встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів, тобто, можливість власника особистих паперів самостійно може визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них;
- вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів;
- вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право), в тому числі правомочність захисту.

Факультативні (не обов'язкові): правомочності щодо особистих паперів, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності та інформаційні правомочності.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/>.
2. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков // Избранные труды по гражданскому праву. В 2-х т. Т. I. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – С. 163-460.
3. Белов В. А. Гражданское право: Общая и Особенная части: Учебник / В. А. Белов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – 960 с.
4. Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб: Дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03 / В. І. Бобрик / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 112 с.
5. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/134054/содержание>.
6. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Гос. Изд-во юрид. Лит., 1950. – 368 с.
7. Егоров Н. Д. О понятии субъективного права / Н. Д. Егоров // Правосубъектность по гражданскому и хозяйственному праву. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – С. 3-11.
8. Клімовський С. С. Поняття особистих паперів за цивільним законодавством України / С. С. Клімовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Право», Вип.22, Ч.1, Т.1. – Ужгород, 2013. – С. 154-157.
9. Конверський А. Є. Логіка: підручник для студентів юридичних закладів / А. Є. Конверський. – К. : «Центр учбової літератури», 2008. – 304 с.
10. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. – М. : Юрид. лит., 1983. – 160 с.
11. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан : понятие, осуществление, защита / М. Н. Малеина. – М. : МЗ Пресс, 2001. – 244 с.
12. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності : Підручник /

- З. В. Ромовська. – Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 246 с.
13. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Р. О. Стефанчук. – К.: КНТ, 2008. – 626 с.
14. Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Ю. К. Толстой. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1959. – 88 с.
15. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. Проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої – Х. : ФО-П Колісник А. А., 2010. – 768 с.
16. Цивільний кодекс України: Прийнят. 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 461.

Климовский С. С. Содержание права на личные бумаги в гражданском праве Украины

Исследовано проблематику определения содержания права на личные бумаги как субъективного неимущественного права физического лица в гражданском праве Украины. Автором предложено кумулятивную структуру содержания права на личные бумаги, которая наиболее полно отображает юридическую природу исследуемого права. По мнению автора, понимание содержания права на личные бумаги улучшит применение ст. ст. 303-305 ГК Украины и обеспечит лучшую защиту личной жизни личности.

Ключевые слова: *личные неимущественные права, право на личные бумаги, личная жизнь, приватность, права человека.*

Klimovskii S. S. Contents right to personal papers in the civil law of Ukraine

Studied the problems of determining the content of the right to personal papers as a subjective individual non-property rights in civil law in Ukraine. The author proposed a cumulative structure of the content of the right to personal papers that most closely reflects the legal nature of the test of law. According to the author, the understanding of the content of the right to personal papers will improve the application of Articles 303-305 of the CC of Ukraine and ensure protection of the privacy of the individual.

Key words: *civil rights, right to personal papers, personal life, privacy, human rights.*

